

- 12.Норманская Ю. В. Цветобозначения в саскрите / Ю. В. Норманская // Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ. – М. : КомКнига, 2007. – 320 с.
- 13.Панько Т. І. Слово «золотий» у поезії І. Франка / Т. І. Панько // Рідне слово. – К. : Наук. думка, 1974. – Вип. 8. – С. 22–26.
- 14.Рахилина Е. В. О семантике прилагательных цвета / Е. В. Рахлина // Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ.– М. : КомКнига, 2007.– 320 с.
- 15.Солопов А. И. Цветобозначения в латинском языке / А. И. Солопов // Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ.– М. : КомКнига, 2007.– 320 с.
- 16.Яньшин П. В. Эмоциональный цвет. Эмоциональный компонент в психологической структуре / П. В. Яньшин. – Самара : Изд-во СамГПУ, 1996. – 218 с.

Summary

The article is devoted to the complex analysis of semantics and stylistic features of adjectives of yellow color in Latin. The structure of lexical-semantic field of adjectives of yellow color is determined.

УДК 811.111.159.942.5

СТАН ТРИВОГИ ЛЮДИНИ ЯК ВИЯВ ВЗАЄМОДІЇ ЕМОЦІЙ І ТІЛА

Штефанюк Н.С.

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Постановка проблеми. Під вираженням емоцій розуміємо їхнє опосередкування, маніфестацію в мовленні, що супроводжується внутрішнім та зовнішнім переживанням.

Нейробіолог А. Дамасіо, говорячи про етіологію емоцій/почуттів, має на увазі їхню обов'язкову вкоріненість у тілі – нервових клітинах і ділянках головного мозку, що вводить емоції до складу “тілесного циклу”. Роботу рефлексивної функції тіла він пояснює поступом “емотивного стимулу”, що відбувається на рівні сенсорики тіла, услід за яким мозок автоматично генерує хвилю змін у тілі, в його внутрішніх органах, що і підготовлює тіло до дії (підвищується рівень серцебиття, адреналін надходить до кров'яного потоку та

ін.). Саме таким, на думку А. Дамасіо, є механізм взаємозв'язку наших емоцій і фізіологічних проявів у тілі [15, р. 22].

Філософські погляди на сутність і природу душевних переживань лягли в основу ряду психологічних теорій емоцій. Якщо філософія висунула розрізнені погляди з питання сутності емоцій, то психологія спробувала систематизувати отримані дані. Багато чого у вивченні емоцій є лише окремими аспектами однієї проблеми. Так, досі немає єдиної думки про природу емоцій та механізми їхнього виникнення, відсутня загальноприйнята класифікація і точні методи дослідження емоційних явищ, невпорядкований понятійно-термінологічний апарат.

Мета статті – проаналізувати стан тривоги людини як вияв взаємодії емоцій і тіла в системі наук та розкрити їхню семантику в англійській та українській мовах на матеріалі тлумачних словників.

Поставлена мета передбачає виконання наступних завдань:

- розглянути різні трактування поняття стану тривоги людини в системі наук;
- для дослідження стану тривоги застосувати формалізований аналіз лексичної семантики, виділивши його найхарактерніші властивості;
- проаналізувати семантичні ознаки лексичних одиниць на позначення стану тривоги людини в українській та англійській мовах.

Факт домінування проявів емоцій і почуттів на тлі фізіологічних процесів відзначають і дослідники у сфері когнітивних психологічних студій, що дало підґрунтя для розгляду людського тіла крізь призму концептуальних метафор: тіло – це вмістилище для емоцій /body is a container for the imotions. Більшість подібних досліджень зводяться до опису емоцій через фізіологічні процеси, які вони стимулюють, як-от: підвищення температури тіла, підвищення кров'яного тиску, ритму серцебиття тощо, але, по-перше, відсутні системні уявлення про роль окремих органів і частин тіла людини, які “вміщують” емоції і почуття, в образному просторі художнього тексту, а по-друге, тілесні образи суто метафоричної природи, які використовуються на позначення емоцій та почуттів у контексті художнього тексту, залишались поза увагою лінгвістів.

З теорії емоційного процесу випливає, що вираз обличчя, коли воно відповідає виразу фундаментальної емоції, може грати роль в контролі або регуляції емоційного переживання [5, с. 88].

Чимало видатних теоретиків та дослідників емоцій доходили подібних висновків. Ч. Дарвін стверджував, що вільне вираження емоції (“за допомогою зовнішніх ознак”) посилює її, тоді як придушення зовнішнього вираження знижує (“пом'якшує”) її (Darwin, 1872). Схожі думки висловлювали й інші психологи (Dumas, 1948; Jacobson, 1967; Pessó, 1969; Gellhorn, 1964, 1970). Однак, незважаючи на загальне визнання того, що зміни поз і виразів обличчя змінюють емоційне переживання, майже немає експериментів, що доводять це припущення [5, с. 87].

Виклад основного матеріалу і отримані результати. Сьогодні у сфері природничих наук неподільність взаємозв'язків психічного і фізіологічного не

викликає сумнівів. Про зв'язок соматика та фізіології з почуттєво-емоційною сферою свідчить, зокрема, явище соматизації, суть якого полягає в появі тілесних скарг як виявів психологічного дистресу, коли негативні емоції і почуття призводять до таких фізіологічних проявів, як хвороби. Поняття і факти акцентують увагу на уявленні про емоції як про складний феномен, що має нервовий, виразний і пережитий компоненти. Отже, вивчення емоції може відбуватися на будь-якому з трьох рівнів, який відповідають одному з основних компонентів емоційного процесу. Методи і прийоми дослідження диктуються здебільшого тим, який з компонентів вивчається.

Існують методи вивчення кожного компонента емоції, хоча деякі з них дають надійні дані про всі компоненти відразу або про емоції як про ціле. Експресивний компонент емоції вивчається у формі довільних і мимовільних виразів. Екман, Фрайзен і Томкінс розробили детальний метод вивчення мімічних виразів. Природне спостереження як метод вивчення емоційних виразів у реальній життєвій ситуації містить великі можливості для розуміння континууму проявів у різних соціальних ситуаціях.

Не викликає сумніву той факт, що людська психіка – це складний феномен із багаторівневою організацією [9, с. 60], система взаємопов'язаних механізмів, які не піддаються безпосередньому спостереженню. Саме якості психіки (процеси збудження та гальмування в нервовій системі, емоційні та вольові явища, концентрація уваги, оперування пам'яттю, спосіб організації інтелекту, уява, фантазія) виділяють людину з-поміж іншої природи й зумовлюють такі суто людські властивості, як самоусвідомлення та володіння мовою.

У науковій сфері прийнято розглядати людську діяльність [1, с. 30; 12, с. 106] та буття взагалі [8, с. 18–21] як складну ієрархічну систему функціональних рівнів, кожний з яких складніший за попередній, автоматично «базується» на всіх нижчих, є обов'язковим складовим елементом наступного рівня і, крім того, сам має певну ієрархію підрівнів. Так, «діяльність» предметного світу / світу неживої природи – два основні аспекти матерії: існування (екзистенціальна діяльність) та рух (статика і динаміка) – є підґрунтям «діяльності» рослинного, тваринного та власне людського світу. У діяльності живого світу наступним щаблем виступає фізіологічний рівень (життєдіяльність, сприйняття, бажання), далі ідуть емоційний (афективні стани, переживання, ставлення), мисленнєвий (розумова діяльність) та рівень поведінки. Суто людським надбанням є найвищий рівень системи – мовленнєвий. Межі рівнів дифузні: останній прошарок одного рівня може вже називатися першим наступного. Звичайно, поділ та схематизація є умовними явищами, оскільки, якщо фізіологію і можливо відокремити від мовлення чи поведінки, то відділити емоції, думки, спогади та прагнення в психічній діяльності людини досить проблематично, і здійснюється це тільки для наочності результатів дослідження семантичного простору мови.

Семантичний континуум людської мови також є системою – складною єдністю взаємопов'язаних та взаємозумовлених частин елементів, які втілені в реальну

субстанцію та мають конкретну схему відношень, тобто певну структуру. Сміслові елементи як складові семантичного простору є тією частиною значень слів, де відбувається «переплавлення» зовнішніх для мови факторів – якостей, властивостей, ознак речей та явищ об'єктивного світу – у фактори внутрішньомовні – елементи структури лексичного значення, і, відповідно, ієрархія сем базується на ієрархії речей реального світу [11, с. 37]. Ще Е. Бенвеніст цитував Ф. де Соссюра, звертаючи увагу на той факт, що зв'язок, який ми встановлюємо між речами у певному лінгвістичному матеріалі, в цій сфері існує до самих речей та слугує їхньому визначенню [4, с. 56].

У пошуках можливої моделі семантичного простору людської мови важливим виявилось те, як трактується об'єкт людського пізнання – буття та його організація, як цей об'єкт відображається в системі знання, які вихідні категорії визначають це відображення. Щоб схематизувати це явище, необхідно врахувати наступні факти. З одного боку, буття виявляє три основні рівні – біологічність, психологічність та соціальність, які проявляються в сутності багатомірної природи мови [7, с. 302]. З іншого боку, навколишній світ у плані мовної свідомості має предметно-атрибутивний характер [14, с. 107, 134–135;], у зв'язку з чим номінативні одиниці мов представлені двома розрядами слів та їх еквівалентів: предметними (іменники) та ознаковими (дієслова, прикметники, прислівники). Крім того, у типології виділяють таку мовнууніверсалію, як наявність іменника та дієслова в більшості мов світу.

Аналіз психологічних класифікацій емоцій дозволяє лінгвістам виявити специфіку природи емоційних явищ та врахувати комплекс феноменологічних факторів чи особливостей, які знаходять вираження в семантиці мовних одиниць, що їх позначають. Співвідношення форми і змісту в сучасному мовознавстві найкраще представлено словниками: чим повніший словник, тим детальніше описується це співвідношення, що дозволяє нам здійснювати аналіз мовних одиниць лінгвістичними засобами. При такому підході тлумачні словники являють собою найповніші банки інформації стосовно мовних одиниць, а в процесі вивчення системних відношень слів, їхнього місця та ролі саме вони і виступають основним джерелом фактичного матеріалу, а тлумачення слова в словнику служить базою для опису його значення в «термінах семантичних складників» (Скороходько).

Для всебічного аналізу лексичних одиниць на позначення стану тривоги людини в англійській та українській мовах застосовуємо методику формалізованого аналізу лексичної семантики, що базується на формальному, суто мовному критерії – віднесеності слів, що аналізуються, до однієї частини мови [13, с. 19]. Матричний метод представлення семантичних відношень між словами, що належать до однієї частини мови, розглядаємо як метамову для опису досліджуваних об'єктів аналізу, а матрицю у вигляді таблиці – як модель системи семантичних зв'язків, з одного боку та семантичної структури лексики з іншого. Ця модель фіксує семантичні зв'язки між словами на позначення стану тривоги людини у вигляді стовпчиків та рядків, де представлено співвідношення слів та

їхніх значень. Списки формальних ознак по вертикалі і горизонталі упорядковуються за спадною, що сприяє максимальній концентрації слів в одному з її кутів і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому.

Структурування лексики стану тривоги людини передбачає виділення її складу і внутрішньої організації, внаслідок чого відбувається її поділ на лексико-семантичні угруповання та встановлюються певні синтагматичні й парадигматичні зв'язки між ними.

Процедура збору фактичного матеріалу і виділення лексичного та семного складу іменників на позначення стану тривоги людини в англійській та українській мовах полягає у таких послідовних етапах:

- з найавторитетніших словників англійської та української мов виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні та імпліцитні вказівки на форми і засоби передачі стану тривоги людини;
- за одержаною таким чином картотекою аналізуються кількісний та якісний склад слів;
- на основі аналізу словниковий дефініцій моделюється матриця, по горизонталі якої розміщується семний склад значень слів, а по вертикалі – їхній лексичний склад; наявність у лексичних значеннях спільної семи позначається значком(*);
- списки слів та сем у матриці групуються по спадній залежно від кількісного вираження сем.

Для опису стану тривоги людини користуємося словниковими дефініціями лексем, які репрезентують його. Так, Словник української мови в 11-ти томах дає наступне визначення тривоги:

1. Неспокій, збентеження, викликані якимсь побоюванням, страхом перед чимось, передчуттям неприємного, небезпечного.
2. Метушня, шарпанина, переполох.
3. Стан, що вимагає активних дій; загроза, небезпека.

Проаналізувавши словникову статтю, простежуємо наявність емоційного складника в трактуванні цього поняття, що дає змогу виділити основні семантичні ознаки досліджуваних лексем на позначення стану тривоги людини.

Отже, людська психіка включає принципово різні механізми: а) ті, за допомогою яких ми переживаємо (душа, серце); б) ті, за допомогою яких логічно опановуємо світ (розум); в) ті, за допомогою яких ми фізично поведимося (тіло); г) ті, які контролюють нашу поведінку (воля) [2, с. 57]. Наскільки тісно переплетені зазначені параметри в процесі функціонування емоційної сфери людини, настільки щільно зливаються їхні «семантичні відповідники» в лексичних значеннях назв емоційних явищ. Воля впливає на переживання, стримуючи їх або їхній прояв. Фізика й хімія людського організму є матеріальною базою психічної діяльності: сучасні наукові здобутки вказують на жорстку залежність емоцій від біохімічного складу внутрішнього середовища мозку [6,

с. 117]. Тіло інколи є єдиним індикатором емоційних переживань: за даними досліджень людина виявляє свої емоції в 55 % випадків за допомогою міміки, у 38 % – голосу і тільки в 7 % – слів [10, с. 2]. І хоча мова симптоматики небагата та нерізноманітна [3, с. 59] – немає однозначного зв'язку між зовнішніми проявами емоцій та суб'єктивними переживаннями – багато вчених виділяють вияв емоції в окрему диференційну семантичну ознаку (дослідження емотивів-дескриптивів проводилися Л. Н. Іорданською, Ю. Д. Апресяном, О. М. Вольф, Л. Б. Нікітіною, В. І. Убийко та ін.). Як результат, аналіз семантики емотивів-номінативів виявляє так звані семи «зв'язаності» у структурі їхніх лексичних значень, тобто семи суміжних семантичних полів: наприклад, у деяких випадках емоції визначаються через фізіологічні стани або через бажання / небажання щось робити.

Література

1. Апресян Ю. Д. Метафора в семантическом представлении эмоций / Ю. Д. Апресян, В. Ю. Апресян // Вопросы языкознания. — 1993. — № 3. — С. 27–35.
2. Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — [2-е изд., доп.]. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. — Т. 1 : Лексическая семантика (синонимические средства языка). — 472 с.
3. Арутюнова Н.Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия. М., 1993.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; [пер. с фр. Ю. Н. Караулова ; под. ред. Ю. С. Степанова]. — М. : Прогресс, 1974. — 447с.
5. Изард К.Е. Эмоции человека: [Пер. с англ.] / Под ред. Л.Я. Гозмана, М.С.Егоровой. - М.: Изд-во МГУ, 1980. – 440 с.
6. Лалаянц И. Э. Новейшие исследования механизмов языковой функции мозга / И. Э. Лалаянц, Л. С. Милованова // Вопросы языкознания. — 1992. — № 2. — С. 112–121.
7. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. — К. : Знання, 2004. — 326 с.
8. Морковкин В. В. Опыт идеографического описания лексики (анализ слов со значением времени в русском языке) / В. В. Морковкин ; [под. ред. Л. А. Новикова]. — М. : Изд-во Москов.ун-та, 1977. — 168 с.
9. Ніжегородцева-Кириченко Л. О. Екстраполяція фрейму на структуру лексико-семантичного поля / Л. О. Ніжегородцева-Кириченко // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки. — 2007. — № 4. — С. 90–95. — (Когнітивна лінгвістика).
10. Пиз А. Язык телодвижений (как читать мысли по жестам) [Электронный ресурс] / А. Пиз. — М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. — 139 с. — Режим доступа : http://www.pedlib.ru/books/1/0135/1_0135-2.shtml

11. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Ж. П. Соколовская. — К. : Вища школа, 1979. — 189 с.
12. Тарасова И. П. Структура смысла и структура личности коммуниканта / И. П. Тарасова // Вопросы языкознания. — 1992. — № 4. — С. 103–111.
13. Фабіан М.П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах: монографія / Мирослава Петрівна Фабіан. – Ужгород:ІВА, 1998. – 255с.
14. Уфимцева А. А. Лексическое значение : принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева ; [отв. ред. Ю. С. Степанов]. — М. : Наука, 1986. — 240 с.
15. Damasio A. The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness / Antonio R. Damasio. – N. Y.: Harcourt Brace, 1999. – 400p.

Summary

The main idea of the present article is to denote the human state of anxiety as the type of emotions in comparison with the English and Ukrainian languages (cultures). The author concludes that there exists a significant number of universal ideas and visions of the state under study despite certain peculiarities and a lack of direct close contacts between two nations.

УДК [005+008]:398.91

КУЛЬТУРНА Й ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ АРХЕТИПІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ АНГЛІЙЦІВ І УКРАЇНЦІВ

Шутова М.О.

Київський національний лінгвістичний університет

Актуальність теми. Сучасна лінгвокультурологія у її тісних контактах із етнолінгвістикою продовжує пошуки відповіді на питання щодо взаємозв'язків мови і культури, мови й етносу, мови й історії, які тісно пов'язані з феноменами колективної та індивідуальної свідомості, архетипів, стереотипів тощо. Ці міждисциплінарні категорії допомагають комплексно розкрити духовне обличчя кожного народу, що, як і фізичне, залежить, насамперед, від його расової субстанції. Водночас власне історія народу, його культурні традиції теж